

SUMMARY**Larysa Vladychenko****STATE BODY IN AFFAIRS OF RELIGION DURING THE PERIOD OF SOVIET UNION IN UKRAINE (1919–1991)**

In this article the history of bodies in affair of religion in Ukraine during the period of Soviet Union is considered. The periodization of the indicated bodies is given here and also their structure and main function are considered.

Key words: bodies in affair of religion, soviet government.

Ірена Водзяновська,

*кандидат історичних наук, ад'юнкт Інституту історії
Люблінського католицького університету,
м. Люблін (Польща)*

**СІМ'Я УНІАТСЬКОГО СВЯЩЕНИКА НА БРАЦЛАВЩИНІ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ**

Висвітлюються аспекти сімейного життя духівництва у Брацлавському воеводстві. На найбільш повному записі генеральних візитацій з 1782–1785 рр. розглянуто походження й освіту священиків та їхніх дружин. Звернено увагу на навчання дітей і вибір професії. Показано також матеріальну сторону функціонування сім'ї пароха. *Ключові слова: Греко-Католицька Церква, генеральні візитації, деканат, парафія, парох, сім'я, дружина, діти, соціальний статус, Брацлавщина.*

Сімейне життя уніатського духівництва й досі не знайшло повного відображення у науковій літературі [1]. Найбільш повну інформацію виявляємо у протоколах генеральних візитацій греко-католицьких деканатів з 1782–1785 рр. [2, с. 15–17]. До цього часу візитатори не описували сімей пароха, звертаючи увагу лише на його душпастирську діяльність.

В Уніатській Церкві, згідно з традицією Східних Церков, celibat не був обов'язковий для парафіяльного духовенства. Кандидат на священничий сан міг одружитися перед висвяченням на диякона. У соціальній структурі уніатського клиру, як випливає з візитаційних описів, неодружені священики не були численною групою. У візитаційних документах відnotовано тільки одного неодруженого священика на приблизно 70 одружених чи вдівців. У Соколівському деканаті це був шляхтич Михайло Березовський, парох юрпольський [3, арк. 198], у Чечельницькому – Яків Семьонович, парох староп'ятківський — “stateczny i przykřadny, bezżenny” [4, арк. 32]. Священик Торговицького деканату Теодозій Шеважицький (Тальне) натомість записаний як той, що ані „żony ani dzieci niema” [5, арк. 36 зв.]. У Брацлавському деканаті подібна аднотация видніє при прізвищі Теодора Мироновича [2, с. 532]. Неможливо встановити, чи цей запис означає, що вони дійсно були неодруженими. Як варіант в Ярудському деканаті у візитаційних протоколах читаємо: “potomstwa i żony niema”, а у зведеній таблиці деканату вказано при цій самій особі – “вдовець” [6, арк. 25 зв.].

Традиційне станове суспільство ґрунтувалося на чіткій соціальній дифереціації. Однак нерідко зустрічаємо в середовищі уніатського духовництва винятки. Серед священницьких дружин були і шляхтянки, і жінки „kondycji prostej”. У Животівському деканаті задокументовано також «wychszte», жидівку, заміжно за священником [3, арк. 781]. На жаль, не всі візитатори описували сім'ю пароха, також у багатьох візитаційних протоколах немає повної інформації про соціальне походження дружин уніатських священників. Такі дані знаходимо лише в кількох деканатах – Брацлавському, Вороновицькому, Животівському, Комаргородському, Соколівському, Уманському та Ярудському. Візитатор записував ім'я жінок, значно рідше вказував прізвище. Переважно це стосувалося тільки дочок священників та шляхтянок. У візитаціях нотувалося також національність, освіта та поведінка жінки. Так, в Уманському деканаті із 44 парохів маємо більш детальну інформацію про сім'ю у 38 священників, у т. ч. 4 вдівців. Найчисленніша група жінок – це доньки священників (17), виявлено також 5 міщанок, 4 купцівни, 3 шляхтянки і 2 селянки. В шести випадках дописано, що мають вони «edukację domową». Важко ствердити, в чому полягала ця домашня освіта. Чи було то тільки вміння читати та писати поруськи, чи також по-польськи? Тим більше, що в Соколівському деканаті в одному випадку зазначено, що дочка священника є «edukacji domowej dobrej», а в іншому – “miernej”. Чи означало це, що вона могла лише написати своє ім'я та прізвище? У Вороновицькому деканаті запис про добру освіченість фігурує двічі. Окрім походження та освіти, в Соколівському деканаті одна дружина – священницька дочка Анна – описується як „przystoyna, trzezwa u przykladnego zycia kobieta” [3, арк. 245]. Поведінку жінок візитатори характеризують словами “stateczna”, “przykladna”, “robozna”. Так, наприклад, про дружину Івана Самборського, пароха с. Сорокотяжинець Немирівського деканату, читаємо: “Zona tegoż parocha z indagacji ragochii okazała się bydz stateczną” [7, арк. 83]. У Вороновицькому зафіксовано 15 жінок, у Прилуцькому – 22, Комаргородському – 24, Ярудському – 32. І тільки декілька разів візитатор інформує про походження – «шляхтянка» (Комаргородський – 3) чи священницька донька (Торговицький – 1). Найбільш повними є візитаційні описи негативної поведінки жінок. У деяких протоколах про дружину священника записано

Соціальне походження дружин уніатських священників

Дружина	Деканати					
	Брацлавський	Вороновицький	Животівський	Прилуцький	Соколівський	Уманський
Священницька дочка	21	13	22	16	22	17
Міщанка	1	1	2	-	5	5
Шляхтянка	1	1	2	-	1	3
Купцівна	-	-	2	-	-	4
Селянка	3	2	-	-	6	2
Малярівна	-	-	1	-	-	-
Немає інформації	11	14	8	13	4	6

“niestatek” (як-от у Вороновицькому, Животівському і Прилуцькому – по 1) хоча в кінцевих декретах не пояснено причини такої оцінки. Інші записи стосуються пристрасті до алкоголю – „często lubi napić się” (як у Торговицькому деканаті – 1) або сварок.

Також у двох деканатах – Уманському (3) і Брацлавському (2) – візитатор занотував, що жінки за національністю були волошками, не уточнюючи, однак, їхнього станового походження та освіти. В декількох деканатах – Бершадському, Рашківському, Тетіївському та Юзефгородському – візитатори оминули своєю увагою сім’ї священників. Не знайдемо в них жодної аднотації ані про дружин, ані про дітей парохів.

Відомість про чисельність уніатських священицьких родин на Брацлавщині вперше подаються у візитаційних записах 80–90-х років XVIII ст. Проте у більшості деканатів, де з’являються дані про дітей, зазначено тільки синів. На 25 деканатів у 9-ти (Браїлівському, Брацлавському, Животівському, Немирівському, Комаргородському, Прилуцькому, Соколівському, Уманському, Ярудському) описано вік і освіту дітей. З описів випливає, що 2/3 сімей мали не більше двох синів. Решта – це родини з трьома і більше синами. Зокрема, в Уманському деканаті по одному синові було в 15 сім’ях, по два – в семи, по три – в трьох, і по 4–5 – у чотирьох, у дев’яти візитатор не вказав кількості дітей. У Соколівському деканаті в шести сім’ях не було хлопчиків, у 10 був лише один, в 13 – по два, і від трьох до шести синів – у 2–3 родин.

Щоразу візитатори звертали увагу на освіту дітей та їхні заняття, як-от хоча б у Браїлівському деканаті: „Synów ma siedm, z których najstarszy u sredni tylko w szkołach łaćńskich edukowani. Jeden zaś funkcję diakowstwa sprawuie” [8, арк. 152] чи „synów dwóch u tych w stanie kapłańskim maiać” [арк. 206 зв.].

Синів часто з наймолодших літ готували під наглядом батька до священицького сану. В с. Тростянець, наприклад, „syn starszy księdza Bochtałowskiego Szymon, paroch wierzchowicki. Drugi Teodor, kleryk, diak. Trzeci Grzegorz, lat 17, retor w Szarogrodzie, czwarty Onysym lat 10” [2, с. 117]. Вміння читати і писати діти здобували в різному віці, але якщо парох дбав про виховання, то починали вчитися вжн з 6 років. Григорій Пежинський, парох з Тиврова, своїх двох синів (по 6 і 8 років) уже вчив читати і писати. Починали діти науку дома, з руського «аліментаж», а пізніше продовжували в латинських школах.

Візитатори майже не згадували про доньок у родинах священників. Це, звісно, не означало, що їх взагалі не було. На користь цього промовляє факт, що багато духовних одружувалося зі священицькими дочками. Потрібно також зауважити, що належали вони до вільних людей і не обмежувало їх жодне право (як, хоча б, священицьких синів), окрім заміжжя з підданим. Згідно з постановами конституції „O rorowiczach” з 1764 р., священицькі сини, якщо не готувалися до духовного сану або не вступили в цех, то попадали в підданство.

Одруження з сином чи дочкою пароха, принаймі за переконанням сільського населення, було соціальним авансом. Так сталося в ситуації священника с. Демківка, сина селянина Естахія Середюка, про якого візитатор записав: Іван Хінковський „starając się o kapłaństwo, przed duchowną władzą uczynił się synem kapłańskim. Teścia swego przezwisko wziął, ks. Grzegorza Hinkowskiego, parocha nieboszczyka demkowskiego” [2, с. 492].

Про дівчат у візитаційних протоколах повідомляється дуже рідко. Тільки в Торговицькому деканаті інформація про дітей стосується також жіночої статі. Поза

тим по одному разові згадується про дочок у Немирівському і Вороновицькому деканатах. У Торговицькому деканаті в трьох сім'ях взагалі не було дітей, а в одинадцяти – від 2 до 7 (наприклад, 5 дітей – 4 доньки і 1 син). Цікаво, що з'являються тут записи про заміжжя дочок. Так, зокрема, про вдівця, о. Миколая Прокоповича, пароха в Торговиці, читаємо, що він „powydawał honeste, jedna córka za karłanem, druga za szlachcicem” [5, арк. 6 зв.].

Можна полемізувати з тезою, що майже все (до 95 %) духовенство було вихідцями зі священницьких родин і після смерті батька-пароха або ще за його життя приймав сан і парафію його син [9, с. 952]. Аналізуючи візитаційні документи, з'ясуємо, що тільки у Браїлівському деканаті з 53 священників 49 походили зі священницьких родин. В інших – Уманському, Животівському Брацлавському – деканатах це половина (18, 20 і 27), або третина, як-от у Торговицькому (13). У кількох деканатах другою соціальною групою були шляхтичі, як, зокрема, у Брацлавському та Уманському (11 і 13). Рідше знаходимо селян чи міщан (від 1 до 4 осіб).

Успадкування професії, найчастіше разом з парафією і фондушем, було також своєрідним пенсійним фондом, який діяв у Східній Церкві. Гарантією наступництва стало право коад'ютора, тобто прийняття уряду з правом успадкування після смерті актуального пароха. Траплялося, що при церквах на тому самому фондуші залишався син, зять або хтось із родини. В с. Дубов (Торговицький деканат) парохом був Іван Саламажинський, а помічником – його син з правом наступництва, священник Матвій Саламажинський. Згаданий уже М. Прокопович з Торговиці залишив свою попередню парафію – Нехворощ – зятеві [5, арк. 7]. У Прилуцькому деканаті 70-літній вдовець о. Базилій Хрепачевський, не маючи власних дітей, передав парафію синові свого брата, шляхтичеві Теодорові Хрепачевському [2, с. 857].

Не всі священницькі сини вибирали духовну дорогу життя. З одного боку, покликанню не сприяла обмежена кількість парафій (а в сім'ях було не раз по кілька синів), з іншого – освіта. Протягом XVIII ст. все частіше прийняття сану узалежнювалося від доброї освіти. Замойський собор (1720) зобов'язував парохів навчати своїх синів у публічних школах. Занедбання цього обов'язку могло коштувати батькові посади пароха або принаймі покарання суспензою, як це спостерігаємо у Соколівському деканаті. Тут 16 і 20-літніх хлопців батько по якомусь часі забрав зі школи. Візитатор наказав протягом тижня вислати їх до Умані і, поки не закінчать класу філософії, не забирати їх зі школи під карою суспензи [3, арк. 273]. У всіх випадках ствердження „неуцтва” синів, їхніх батьків змушено посилати їх до латинських шкіл.

Із візитаційних записів, однак, випливає, що найчастіше готувалися до священницького сану вдома. Рівень домашнього навчання, який передбачав уміння читати і писати по-руськи та по-польськи, у світлі візитаційних протоколів не виглядає найгірше. Тільки в кількох випадках занотовано разучі занедбання в освіті священників.

На жаль, не всі візитатори, окрім короткої характеристики священника, фіксували також його освіту, вік. Аналізуючи чотири деканати, в яких ця інформація з'являється (Брацлавський, Вороновицький, Животівський, Уманський), бачимо, що найчисленніша група уніатського духівництва була у віці від 31 до 40 років. Відомості про освіту подаються частіше в протоколах візитацій (у дев'яти). У Брацлавському деканаті 11 священників були „w szkołach łaціńskich” або мали „edukację domową” (22), і тільки в одному випадку парох був „nieedukowany”. В

Освітній рівень парафіяльного духовенства

	Деканати								
	Бершадський	Брацлавський	Браїлівський	Житівський	Комаргородський	Немирівський	Торговицький	Уманський	Ярудський
Домашнє навчання	?	22	6	16	28	26	?	21	23
Латинські школи	10	11	44	13	13	17	11	10	17

Комаргородському – в латинських школах вчилосся 13 парохів, але і без освіти було дев'ятеро, та жодного з них візитатор не відіслав на науку до декана. В Ярудському деканаті працювало 7 реторів, 2 філософи й 1 поет, а про 23 особи було записано: „в школах латинських неедукований”.

Частина вихідців із священницьких родин обирала нижчі церковні функції (наприклад, дяка). Після аналізу шести деканатів, в яких виявляємо запис про походження дяків, важко погодитися з тезою, що власне цю професію вони обирали найчастіше. У Чечельницькому деканаті із 40 дяків щодо 30-ти вказано походження: 11 священницьких синів («Paweł Krzyszewski syn kapłanski z Annapola, lat 20 mający, bezzenny, stateczny, pobożny»), 10 селян, 6 шляхтичів і по одному – син мельника, ремісника і купця [4]. У Тетиївському – на 36 осіб – 16 вихідців з „простих”, 6 синів парохів, 3 шляхтичі і по одному синові коваля, мельника, шевця, ремісника [10]. Священницьких синів зустрічаємо також серед паламарів (Прилуцький деканат). Вибирали вони й інший життєвий шлях, як, скажімо, діти Базилія Шумелевича з Париївки. Його найстарший син служив у кавалерії, другий – був призначений на заступництво батька (поки мешкав у Радомишлі), третій – вчився за кордоном, четвертий, 16-річний, після закінчення вінницьких шкіл, сидів удома [11, арк. 57 зв.].

Важливим аспектом сімейного життя уніатського духовенства був матеріальний статус. Підставою утримання священника виступали фондушеві надання – орна земля, сінокоси, городи, а також пасіки, сади, ставки, ліси. Найбільш вагомими частинами надань вважалася орна земля та сінокоси. Надання землі вимірювались у днях орання (1 день орання – 0,6 га), а в близько 70 % усіх фондушевих записів – це 30–60 днів. Максимальна кількість орної землі – 120–126 днів (71–75 гектарів) – трапляється дуже рідко. Понад половину сінокосів було розраховано на 20–40 косарів, а найбільші – на 90–108 косарів – були у Брацлавському, Комаргородському та Прилуцькому деканатах (по 1–2 парафії). Не завжди цих надань вистачало, щоб утримувати сім'ю священника. В такій ситуації візитатори наказували клопотатися у дворі, щоб збільшити фондуш. Дбали вони також про те, аби парох добре господарював, а за недбайливе господарювання карали так само, як і за занедбання священницьких обов'язків. Наприклад, Теодора Духневича від деканських реколекцій врятував тільки досить поважний вік [3, арк. 175]. Зумовлене це було турботою і про вірних, і про пароха, який не міг брати за свої послуги великих сум грошей від парафіян.

Важко сьогодні відбудувати модель відносин у сім'ях парохів. Священницькі сім'ї боролися з різними проблемами. Найчастіше у візитаціях документуються пияцтво

й участь у сварках чи бійках. Надмірне вживання алкоголю спричиняло й до інших виявів негативної поведінки у контактах з парафіянами чи пропускання Служби Божої. Якщо пив священник, то нерідко пила також і його жінка. Парох с. Дашів Кальницького деканату постійно, як дізнаємося із запису візитатора, був „po karczmach, wódczęgą, po chrzcinach i weselach uczęszczającym, słowa Bożego nieprzerowiadającym, nabożeństwa niepilnującym” [7, арк. 39], а також не забороняв надуживати алкоголем своїй дружині. Візитатор призначив суворе покарання – тілесне, під час читання 50-го псалому, а якщо не змінить своєї поведінки, а також не стримає від схильності до алкоголю жінки, – відсудити його від парафії.

Іншою проблемою була участь парохів і членів їхніх сімей у сварках і бійках. З такою ситуацією візитатор зіткнувся на передмісті Прилук. Парох цієї церкви – Теодор Вробльовський неодноразово вдавався у сварки і бійки зі своїм зятем, шляхтичем Антонієм Хеленевичем. Напередодні візитації Хеленевич мало що не вбив тестя, що посвідчили миряни і свекруха, яка замовляла „krew szeptaniem”. Візитатор покарав передусім пароха, наказавши сплатити до радомишльської консисторії 10 гривень. Зятя священника змусив переїхати з його дому до іншого і тричі на колінах перепросити тещу в присутності іншого пароха. Натомість дружині священника Вробльовського заборонено в майбутньому «кров замовляти», про що їй, як священицькій жінці, взагалі знати не належить, а не тільки це практикувати [2, с. 842–843].

Конфлікти і непорозуміння часто були пов’язані з пияцтвом. Парох с. Стрільчин Вороновицького деканату, Іван Зубович, раз на 2–4 тижні мав звичку напиватись у корчмі і вчиняти там сварки з людьми з нагоди хрестин чи весіль. Жінка його, мабуть з цього приводу, вдарила квартою в груди, хоча цілила між очі, а кілька років раніше на плебанії за волосся його „targała, fajerwerki wyrabiać”. Разом із дружиною священника-помічника нераз вчиняла крики і лайки, що викликало згіршення серед людей. Візитатор відсторонив помічника на три роки і наклав 5 гривень кари за „неутримання” від такої поведінки дружини [11, арк. 33 v.]. Зубовича за сварки з жінкою та помічником, а також за „żony nie wstrzymywanie i nad sobą przewodzić dopuszczanie”, з огляду на старість, відправив тільки на реколекції до отців домініканців у Тиврові і „na odebranie dyscypliny przez psalm 129. ręką własną przy tychże rekoлекcjach wskazał”. Його ж жінці, також з огляду на старість, наказав лежати хрестом у церкві на трьох недільних і святкових службах. А якщо ще раз підійме руку на чоловіка – потрапить під анафему. Загалом уніатська ієрархія звертала велику увагу на священицькі подружжя, які мали бути прикладом і взірцем поведінки для парафіян.

Специфічною проблемою священицьких родин була смерть чоловіка або жінки. Для вдівця найчастіше це означало самотнє життя разом з дітьми на господарстві. Право не дозволяло священникові після смерті дружини одружитися повторно, оскільки це вважалося бігамією. У візитованих деканатах Брацлавського воеводства за кожним разом помічаємо від 4 до 8 вдівців. Для частини духовництва така ситуація була занадто важкою і тому вони клопоталися про диспензу. Одружувалися вдруге, вибираючи собі дружину або серед дівчат або серед вдів. Випадки поновного одруження священників записували візитатори доволі часто, окреслюючи їх „бігами” або як-от у Прилуцькому деканаті, у трьох родинях – „żonę ma secundo voto, stateczną” [2, арк. 78 1]. Нерідко одружувалися з удовами по священниках. Ірина, дочка священника, після смерті свого чоловіка о. Атаназія Гвоздзьовського, вийшла

заміж за о. Швабича, занотованого візитатором як „бігам”, і виховувала свого пасинка. Виглядає на те, що в обидвох випадках було це друге одруження [3, арк. 218].

Якщо після смерті жінки у пароха виникали проблеми особистого характеру, то після смерті священика для його жінки ситуація була значно гірша в матеріальному відношенні. Священик був для сім'ї гарантом фінансового забезпечення. Після смерті пароха на господарстві залишалася його дружина з дітьми – до часу призначення нового священика на парафію. Тоді не існувало ані пенсійних фондів, ані іншої форми допомоги для вдов. Згідно з традицією Східної Церкви, тимчасовим забезпеченням був для них т. зв. „*annus gratiae*”, рік ласки, що дозволяло зібрати врожай із засіяних ще за життя померлого пароха полів. Понад те могли вони розраховувати тільки на рекомпенсату за вклад у будову дому чи господарських будинків.

Важко оцінити, як функціонувала священицька родина, маючи тільки інформацію про негативні явища в цих сім'ях. Також досить складно відтворити картину сімейних взаємин на підставі наявних в історичних джерелах описів пейоративних сторін подружнього життя і дуже лаконічних аднотацій типу „побожна матрона” чи „статечний” священик. Але хоч у візитаційних протоколах чи в консисторських судах занотовувалися власне ці не найкращі прояви церковної дійсності, та це зовсім не означає, що саме так тільки й виглядали відносини в цій соціальній групі.

Закінчувалися протоколи візитацій реформаційним декретом, де здебільшого підкреслювалися добрі риси характеру пароха, його дбайливість про паству і церкву, а також подавалася позитивна оцінка його дружини. Наголосимо також, що уніатська вища церковна влада старалася підвищувати рівень морального життя священиків, чи то змушуючи їх до кращої освіти, борючись із пияцтвом, посилаючи на реколекції, чи то, як це не парадоксально, караючи їхніх дружин за нешанобливе ставлення до чоловіка. Це було важливо з огляду на те, що стиль життя священицьких сімей обумовлювався матеріальним статусом, рівним майже селянському, і престиж родини пароха в місцевій спільноті ґрунтувався на пошані його священицького сану, виконуваних душпастирських функцій та освіти.

1. Wereda D. Środowisko rodzinne duchownych unickich w XVIII wieku (na przykładzie diecezji włodzimiersko-brzeskiej) // *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku* / Red. Cezary Kuklo. – Warszawa, 2008. – S. 207–218; Bobryk W. *Rodzina kapłańska w unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku* // *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku* / Red. Cezary Kuklo. – Warszawa, 2008. – S. 219–229.
2. *Wizytacje generalne parafii unickich w województwie kijowskim i braćlawskim po 1782 roku* / Opr. i wyd. M. Radwan. – Lublin, 2004. – 618 s.
3. Національна бібліотека України (далі – НБУ), I, 2467.
4. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. 178. – Оп. 53. – Спр. 36. НБУ, I, 2474.
6. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 53. – Спр. 37.
7. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 53. – Спр. 38.
8. НБУ, I, 2476.
9. Bieńkowski L. *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce* // *Kościół w Polsce* / Red. J. Kłoczowski. – Kraków, 1968. – T. 2.
10. НБУ, I, 2469.
11. ДАЖО. – Ф. 178. – Оп. 53. – Спр. 47.

SUMMARY**The Family of Greek-Catholic Parishes in the Bracław area in second half of the 18 century**

Different aspects of the family life of the clergy in the Bracław area were shown. In parochial visitations from 1782–1785 social background and education of parsons and their wives were shown. The attention was paid to children's education and their choice of the future profession.

Key words: Greek Catholic Church, parochial visitations, deanery, parish, parson, family, wife, children, social background, Braclaw area.

Ольга Волос,

*старший викладач кафедри суспільних дисциплін
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЗЕМСЬКИХ ШКОЛАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Розглядається викладання Закону Божого в системі народної освіти на теренах України. Аналізується структура курсу та окремі методичні аспекти викладання. Розкривається земська політика щодо релігійної освіти та виховання. Висвітлюється думка передової педагогічної громадськості України стосовно означеної проблеми.

Ключові слова: народна школа, Закон Божий, законовчитель, земство, Степове Побужжя.

Дослідження минулого вітчизняної освіти дає змогу глибше вивчити наявний історичний досвід, передбачити основні тенденції її розвитку в майбутньому. Вивчення досвіду становлення освіти і виховання на Півдні України дозволяє виявити та розглянути характерні особливості цього процесу в регіоні в історичних межах ХІХ – початку ХХ ст., збагатити історію педагогіки як методологічно, так і фактично.

Серед питань, що стосуються цієї проблематики, хотілося б звернути увагу на релігійну складову освіти і виховання у світських навчальних закладах Степового Побужжя та участь у цьому процесі духовенства.

Зростаюче зацікавлення історико-культурною спадщиною Південного краю, формування регіональної шкільної політики та незначна кількість публікацій з означеної проблеми зумовили вибір автором цієї теми для дослідження.

Метою пропонованої публікації є аналіз навчального процесу з предметів релігійного циклу в системі народної освіти Півдня України та з'ясування ролі місцевих органів самоврядування у релігійному вихованні населення краю.

За характером нагромадженого фактичного матеріалу і методологічними принципами його наукового аналізу, в історії розвитку освіти можна виділити три основних етапи досліджень: 1) дореволюційний (ХІХ ст. – 1917 р.); 2) радянський (з 1917 до 1991 рр.); 3) сучасний (з початку 1990-х рр. до сьогодення).

Для праць першого періоду притаманний поділ на «світську» і «духовну» історію. Стан та розвиток світської школи оцінюється в фундаментальних роботах